

اوضاع فرهنگی و اجتماعی حرمین شریفین

در دوره مالیک (۶۴۸-۹۲۳ ق.م)

www.ketab.ir

عباس بصیری

سرشناسه	: بصیری، عباس، ۱۳۶۲
عنوان و نام پدیدآور	: اوضاع فرهنگی و اجتماعی حرمین شریفین در دوره ممالیک (۶۴۸-۹۲۳ق) / عباس بصیری
مشخصات نشر	: تهران: نشر مشعر، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۳۲۰ ص
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۶۴۰-۹۴۶-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا.
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۳۱۱.
موضوع	: ممالیک -- تاریخ
موضوع	: Mamelukes -- History
موضوع	: مکه (عربستان سعودی) -- تاریخ
موضوع	: Mecca (Saudi Arabia)-- History
شناسه افزوده	: نجاتی، محمدسعید، ۱۳۵۷ - ، گردآورنده
رده بندی کنگره	: DT۹۶
رده بندی دیویی	: ۹۶۲/۰۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۴۳۴۹۰۴

اوضاع فرهنگی و اجتماعی حرمین شریفین در دوره ممالیک

تألیف:	عباس بصیری
تدوین:	پژوهشکده حج و زیارت
ناشر:	مؤسسه فرهنگی هنری مشعر
نوبت چاپ:	اول - تابستان ۱۴۰۰
شمارگان:	۵۰۰ نسخه
بها:	۳۲۰,۰۰۰ ریال

پایگاه اطلاع رسانی پژوهشکده حج و زیارت:
<http://hzrc.ac.ir>

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۹۴۶-۱

فهرست مطالب

دبیاچه	۱۳
مقدمه	۱۵
فصل اول: اوضاع سیاسی حرمین شریفین در دوره ممالیک	۲۳
گفتار اول: مکه، پیش از دوره ممالیک	۲۴
نامگذاری مکه	۲۴
موقعیت جغرافیایی	۲۵
مکه پیش از اسلام	۲۷
اهمیت خانه کعبه نزد سایر ادیان	۲۸
مکه در دوران پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و خلفای راشدین	۲۹
مکه در دوره امویان	۲۹
مکه در دوران عباسیان	۳۰
مکه در دوره دوم خلافت عباسی	۳۲
مکه در دوران فاطمیان، حکومت اشراف	۳۴
گفتار دوم: مکه در دوره ممالیک	۳۸
گفتار سوم: مدینه پیش از دوره ممالیک	۴۸
گفتار چهارم: مدینه منوره در عهد ممالیک	۵۶
گفتار پنجم: ممالیک	۶۱
گفتار ششم: احیای خلافت عباسی توسط ممالیک	۶۵

گفتار هفتم: روابط مالیک با حکومت‌های دیگر، حول محور حرمین شریفین.....	۶۷
فصل دوم: اوضاع اجتماعی و اقتصادی حرمین شریفین در دورهٔ مالیک.....	۷۱
گفتار اول: وضعیت اجتماعی در حرمین شریفین.....	۷۱
وضعیت اجتماعی - اخلاقی مکه.....	۷۳
گفتار دوم: وضعیت اقتصادی حرمین شریفین.....	۷۸
بازارهای حرمین شریفین.....	۸۲
گفتار سوم: حج.....	۹۰
شرایط برگزاری حج (برای امیرالحاج).....	۹۵
کاروان‌های حج.....	۹۷
۱. ركب عراقی.....	۹۸
۲. ركب مصریان.....	۱۰۳
الف) مسیر کاروان حاجان مصری از خشکی در دورهٔ مالیک.....	۱۰۳
ب) راه دریایی کاروان حاجان مصری.....	۱۰۴
۳. ركب شامی.....	۱۰۹
۴. ركب یمنی.....	۱۱۲
۵. کاروان‌های پراکنده.....	۱۱۳
الف) حج مغاربه.....	۱۱۳
ب) حج منسا (سلطان) موسی، ملک تکرور.....	۱۱۴
ج) نمونه‌ای از حج عثمانیان.....	۱۱۵
د) رحلة اميرة مریم.....	۱۱۵
مَحْمِل.....	۱۱۶
عرض یکم.....	۱۱۹
عرض دوم.....	۱۱۹
گفتار چهارم: وقف در حرمین شریفین.....	۱۲۰
ارکان نهاد وقف.....	۱۲۱
مساجد.....	۱۲۳
مدارس.....	۱۲۶

فهرست مطالب ۷

۱۳۰	مدارس مدینه
۱۳۲	رباطها
۱۳۳	رباطها در مکه
۱۳۳	۱. رباط سلطان شاهشجاع مظفری - غیاثالدین ابرقوهی
۱۳۴	۲. رباط الجمال محمد بن فرج - ابن بعلجد
۱۳۴	۳. رباط سیدحسن بن عجلان
۱۳۵	۴. رباط الجهة - علی البعدانی
۱۳۵	۵. رباط المیسکنة
۱۳۵	۶. رباط السلطان غیاثالدین أعظمشاه
۱۳۶	۷. رباط العباسی
۱۳۶	۸. رباط ابراهیم بن محمد اصفهانی - المعز (العز)
۱۳۷	۹. رباط عبدالوهاب بن عبدالله بن ابی شاکر
۱۳۷	۱۰. رباط حسن بن عجلان - «رجال»
۱۳۷	۱۱. رباط عطیة بنت خلیفه المطیبیز (المطیین)
۱۳۸	۱۲. رباط سلطان احمدشاه - مجمع البرقیه
۱۳۸	۱۳. رباط الظاهریه
۱۳۸	۱۴. رباط الزمامیه
۱۳۹	۱۵. رباط الباسطیه
۱۳۹	۱۶. رباط بدرالدین ظاهر
۱۳۹	۱۷. رباط ام الکامل
۱۴۳	رباطها در مدینه
۱۴۵	بیمارستانها
۱۴۷	اماکن وقفی دیگر
۱۵۱	صدقات و خیرات
۱۵۹	فصل سوم: اوضاع فرهنگی - تمدنی حرمین شریفین در دوره مالیک
۱۶۰	گفتار اول: معماری حرمین شریفین
۱۶۴	معماری اُبلق

۸ اوضاع فرهنگی و اجتماعی حرمین شریفین در دورهٔ ممالیک (۶۴۸-۹۲۳ق)

۱۷۳	 پردهٔ کعبه
۱۷۸	 منابر
۱۷۹	 معالیک کعبه و هدایا
۱۸۲	 گفتار دوم: اوقاف و اماکن تعلیمی در حرمین شریفین
۱۸۲	 مساجد
۱۸۵	 مدارس
۱۹۱	 رباط
۱۹۲	 خانقاه
۱۹۳	 زوایا
۱۹۵	 بیمارستان
۱۹۵	 اوقاف
۱۹۶	 کتابخانه‌ها و وقف کتب
۲۰۳	 گفتار سوم: وضعیت علمی در حرمین شریفین
۲۰۶	 خانواده‌های علمی
۲۱۳	 علم القرائات
۲۱۴	 تفسیر
۲۱۵	 حدیث
۲۱۸	 فقه و اصول
۲۱۹	 متون صوفیانه
۲۲۴	 علم لغت و نحو
۲۲۵	 ادب
۲۲۵	 معانی و بیان
۲۲۶	 علم العقائد
۲۲۶	 تاریخ‌نگاری
۲۳۵	 سفرهای علمی
۲۵۱	 سفرنامه‌نگاری
۲۵۷	 نتیجه

دیباچه

حرمین شریفین نزد مسلمانان از جایگاه والایی برخوردار بوده و این کانون‌های مقدس در طول تاریخ اسلام، کارکردها و نقش‌های متعددی داشته‌اند. یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین آنها کارکرد فرهنگی است. در تحقیق پیش رو به اوضاع سیاسی اجتماعی و فرهنگی حرمین شریفین در دوره ممالیک (۶۴۸ - ۹۲۳ق.) پرداخته شده است. مؤلف در این اثر کوشیده تا با تکیه بر داده‌های برگرفته از منابع تاریخی و برخی کتب تراجم که مربوط به دوره یادشده است، علاوه بر بررسی اوضاع سیاسی و اجتماعی، اوضاع فرهنگی حرمین شریفین در دوره ممالیک را ردگیری نماید. وقف، مراکز تعلیمی، خاندان‌های علمی، رحلات علمی و معماری در حرمین، از محورهای مورد بررسی در این پژوهش است.

باید توجه داشت که دولت ممالیک افزون بر تسلط بر مصر و شام، در مدت حکومت طولانی خود، بر حرمین شریفین نیز سیادت داشت و امیران مکه مکرمه و مدینه منوره تحت‌الحمایه دولت ممالیک بودند. سلاطین و کارگزاران ممالیک، با انگیزه‌های مختلف از جمله کسب مشروعیت و نیز برای تداوم نفوذ خود در حرمین، اقدامات قابل توجهی را در این کانون‌های مقدس انجام دادند. ساختن مدارس و رباط‌ها و حمایت از دانشمندان و خاندان‌های علمی، از آن جمله است.

پژوهشکده حج و زیارت، لازم می‌داند از تلاش مؤلف محترم جناب آقای عباس

۱۴ اوضاع فرهنگی و اجتماعی حرمین شریفین در دورهٔ معالیک (۶۴۸-۹۲۳ق)

بصیری و ارزیابان محترم این اثر دکتر محمدسعید نجاتی و دکتر سیدمحمود سامانی و دیگر عزیزانی که در واحد آماده‌سازی پژوهشکده، در به ثمر رساندن این اثر وزین

کوشیده‌اند، سپاسگزاری نماید.

گروه تاریخ و سیره

پژوهشکده حج و زیارت

www.ketab.ir